

בניני תרגום יונתן

חידושים ופנינים בפרשנות המקרא מתרגום יונתן בן עוזיאל

גיליון מספר: 56

פרשת וישב

מתפרש לכמה פנים: הנו"כ יונתן פירש שכוונת ת"י לרמז למבואר במדרש הגדול שהיה יוסף לומד הלכה מאביו ומלמדה לאחיו. וזה הפירוש 'רעה את אחיו בצאן', שהיה מנהיגם בדבר הלכה כמו שמנהג הרועה את צאנו.

עוד יתכן שכוונתו למה שמפרש ת"י בהמשך שהיה מדקדק עמם בדבר הצאן, על שאכלו אבר מן החי. ולב' פירושים אלו משמע שיוסף כלל לא היה רעה צאן.

אך האהבת יונתן פירש שת"י באמרו 'בצאתו מבית המדרש' בא לומר שרק עתה בגיל זה החל יוסף להיות רעה צאן, ועד עתה למד בבית מדרשו של אביו.

בהמש"ד ת"י הביא שהדיבה רעה היתה שסיפר שראם אוכלים בשר האזניים והזנבות אשר נתלשו מן החיה בעודה חיה.

ביאור הדבר כתב הפירוש יונתן:

"ושמעתי שכן דרך הרועים בארץ ישראל לחתוך אוזן וזנב הבהמה כשהיא חולה כדי שתחזור לבריאותה, וכן עשו הם לרפואה, ויוסף לא ידע כלום מרפואה זו וסבר שלאכילה חתכו".¹

הלא אחיך רעים בשכם • מדוע שלח יעקב את יוסף אל אחיו? ומדוע הוזכר המקום שבו הם רעו?

(לז, יג) ויאמר ישדאל אל יוסף הלא אחיך רעים בשכם לכה ואשלחך אליהם ויאמר לו הנני.

'מה ראה יעקב לשלחו לאחיו, הלא ידע ששונאים אותו' (לשון ההדר זקנים הובא להלן)? ולאיזה צורך ציינה התורה שהאחים רועים בשכם?

הֲיָה רְעָה אֶת אָחִיו בַּצֹּאן • האם יוסף היה רעה צאן כאחיו?

(לז, ב) אֵלֶּה תִּלְדוּת יַעֲקֹב יוֹסֵף בֶּן שִׁבְעַ עֶשְׂרֵה שָׁנָה הָיָה רְעָה אֶת אָחִיו בַּצֹּאן וְהוּא נֶעַד אֶת בְּנֵי בְלָחָה וְאֶת בְּנֵי זִלְפָּה נְשֵׂי אָבִיו וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת דִּבְתָם דְּרְעָה אֶל אָבִיהֶם:

מה הפירוש 'היה רעה את אחיו בצאן' אם היה רעה עמהם מדוע לא נכתב רעה עם אחיו את הצאן?

הספורנו פירש שאכן יוסף לא רעה את הצאן ממש אלא היה מנהיג ומורה את אחיו במלאכת מרעה הצאן. וכעין זה כתב החזקוני שמהלשון 'בצאן' (ולא 'הצאן') משמע ששמר על אחיו שלא ישחיתו הצאן.

בת"י משמע שיוסף כלל לא עסק ברעיית הצאן:

אֵלֶּין זְרַעִית יַעֲקֹב יוֹסֵף בֶּר שִׁבְסְרֵי שְׁנֵין הוּחַ בְּמִיפְקִיה מוֹן בֵּית מִדְרָשָׁא וְהוּא טָלָה מִתְרַבֵּי עִם בְּנֵי בְלָחָה וְעִם בְּנֵי זִלְפָּה נְשֵׂי אָבִיו. וְאִיִּיתֵי יוֹסֵף יֵת טִיבִיהוֹן בֵּישׁ, דְּחִמְנֹן דְּאֶבְלִין בְּשָׂדָא דְתַלִּישׁ מוֹן חִיּוּא חִיּוּא יֵת אוֹדְנִיּא יֵת דְנַבְיָא וְאֶתָא וְתַנִּי לְוֵת אַבְוּהוֹן:

[אלה משפחת יעקב, יוסף בן שבע עשרה שנה היה בצאתו מבית המדרש. והוא נער מתגדל עם בני בלחה ועם בני זלפה הנשים של אביו, והביא יוסף את טיבם רע, שראם שאוכלים בשר התלוש מחיה חיה, את האזניים ואת הזנבות, ובא והגיד אל אביהם.]

ת"י מפרש את 'יוסף בן שבע עשרה שנה' - בצאתו מבית המדרש, אך לא תירגם את המילים 'והוא רעה את אחיו בצאן', ודבר זה

1. קצת צ"ע שבלשון ת"י נכתב שיוסף ראה אוכלים האזניים והזנבות, ויש ליישב.

כִּי שָׁמַעְתִּי אֲמָרִים נִלְכָּה דְתִינָה

♦ מה גילה המלאך גבריאל ליוסף ששמע

מאחורי הפרגוד?

(לו, יז) וַיֹּאמֶר הָאִישׁ נִסְעוּ מִזֶּה כִּי שָׁמַעְתִּי אֲמָרִים

נִלְכָּה דְתִינָה וְגו'.

יש לדקדק בלשון הפסוק שאמר 'כי שמעתי אומרים', מי הם האומרים?

המפרשים ביארו לפי הפשט, שהוא שמע את אחי יוסף. וכלשון רבנו בחיי: "כי שמעתי אומרים - יחסר מלת "אותם", כי שמעתי אותם אומרים". וכ"כ רד"ק, והספורנו ועיין רמב"ן.

אך עדיין צ"ב מהו הלשון 'כי שמעתי', וכמו שהקשה האגרא דכלה שלשון "כ"י" בכל מקום הוא נתינת טעם, וכי בגלל שהאיש שמע שאומרים, לכן הם הלכו?

בת"י מתבאר הדבר:

וַאֲמַר גְּבֵרָא נְטִלוּ מִכֶּן, אֲרוּם שְׁמַעִית מִפְּתֵר פְּרֻגוּדָא
דְּהָא אֲשֶׁתֵּי מִן יוֹמָא דִּין שְׁעֵבּוּד מִצְרָאִי, וְאַתְּאֲמַר
לְהוֹם בְּנִבּוּאָה דְּחִזְאִי בְּעֵן לְמִסְדָּרָא עֲמִהוּן סְדְרֵי קְרָבָא,
בְּגִין כֵּן הוּוּ אֲמָרִין נִיזֵל לְדוֹתָן.

[ואמר האיש נסעו מכאן, כי שמעתי מאחורי הפרגוד
שהחל מיום זה שיעבוד מצרים. ונאמר להם (לאחים)
בנבואה שהחיים רוצים לערוך עמהם מלחמה⁴, ולכן היו
אומרים נלך לדותן.]

ת"י מבאר שמשפט זה לא נאמר כלפי השבטים, אלא המלאך גבריאל⁵ שמע מאחורי הפרגוד שבאותו היום החל שיעבוד מצרים⁶.

ואכן מצינו מדרש שמקשר את הליכת יוסף לשכם לשיעבוד מצרים (והגלויות בכלל). מובא בדרשות ר"י נ' שועיב (תלמיד הרשב"א, לפר' וישב) על הכתוב (לעיל פס' טו) וַיִּמְצְאֵהוּ אִישׁ וְהָיָה תַּעֲהָ בַשָּׂדֶה:

ואמרינן במדרש כי מלת תועה בשדה רמז לשלשה
גלויות. הת' - גלות מצרים. הע' - גלות בבל. והה'
חמשה אלפים גלות שהוא באלף החמישי.

וראה בדעת זקנים לבעלי התוס' שהביא בשם אביו את הדרשה

הספורנו כתב: "לומר שלא היה דרך רחוקה עד שם". כלומר שיעקב לא היה מטריחו לילך למקום רחוק, ומכיון שהמקום קרוב ציווהו שיילך לראות בשלום אחיו. אולם הרמב"ן כתב להיפך: "כי היה מרחק רב ביניהם, ולכן עשו עמו רעה, כי רחוקים היו מאביהם, ולהגיד כי יוסף לכבוד אביו נתאמץ ללכת אל מקום רחוק ולא אמר איך אליך והם שונאים אותי"².

ת"י מבאר באופ"א:

וְהוּוּ לְזִמְן יוֹמִין, וַאֲמַר יִשְׂרָאֵל לְיוֹסֵף, הֲלֹא אֶחָד רָעוּן
בְּשִׁכְם, וְדָחִיל אֲנִי³ דִּילְמָא יִיתוּן חִזְאִי וְיִמְחִינוּן עַל
עֵיסַק דִּי מַחֲזוּ יַת חֲמוּד וְיַת שְׂכָם וְיַת יְתִבֵי קְרָתָא, אֵיתָא
בְּדוּן וַאֲשְׁלַחֲנֵךְ לְדוֹתָהוּן, וַאֲמַר לִיהָ הָא נָא.

[ויהי לעת הימים, ואמר ישראל ליוסף, הלא אחיך רועים בשכם, וידא אני שמא יבואו החיים ויהרגום על המעשה שהרגו את חמוד ואת שכם ואת יתבי קרתא, בוא עתה ואשלחך אליהם, ויאמר לו הנני].

ת"י מבאר שהמקום בו שהו הוא הסיבה שיעקב שלח את יוסף אליהם, כיון שרעו סמוך למקום בו הרגו את שכם וחמוד ויושבי העיר, חשש יעקב שמא החיים (שכלל הנראה ישבו באזור) יבואו לנקום את דמם, ולכן שלח אליהם את יוסף שיתריע בפניהם וידרוש בשלומם.

כחששו של יעקב כך אכן היה ולהלן פסוק יז מבאר ת"י מדוע הלכו האחים לדותן ולא המשיכו לרעות בשכם, מפני שנודע להם בנבואה שהחיים רוצים לערוך עמם מלחמה, ויתכן שנבואה זו נודעה אף ליעקב ולכן שלח את יוסף דווקא בעת הזאת.

כיוצא בזה מובא בפירושי בעלי התוס' (הדר זקנים) בשם ראב"ע:

וא"ת מה ראה יעקב לשלחו לאחיו, הלא יודע
ששונאים אותו. ואומר אבן עזרא, לפי שהלכו במקום
סכנה לרעות כי הרגו אנשי שכם. אמר יעקב, שמא
יענישו לך ספק הזא, ושיהרגום אנשי שכם אם ימצאום
ודאי הזא, ומוטב ליקח הספק מן הודאי. לך אמור
להם שישובו פן יכום אנשי שכם מכת חרב.

וכן הביא הרשב"ם מרבינו יוסף קרא: "הלא אחיך רועים בשכם - מקום סכנה, שהרגו אנשי המקום". (וכן בחזקוני)

2. ראה ברמב"ן שכתב זאת בכדי לבאר מדוע נכתב המקום ממנו נשלח - 'מעמק חברון'. ולכאור' אותו טעם יש מדוע נכתב שכם.

3. נוסף עפ"י כת"י ודפו"ר.

4. ראה ת"י לעיל פס' יג ובבאורנו שם.

5. ראה ת"י לעיל פס' טו.

6. ראה ת"י לעיל (פס' יד). ועיין באגרא דכלה המבאר על פי המסורה המחברת בין וישלחו מעמק חברון (שם) ל'ועלה הגבול דברה מעמק עכור' (יהושע טו, ז): "עמק עכור נקראים

ת"י מסביר שדוקא אז פרש מהאחים, כיון שהם ישבו לאכול לחם (לעיל פס' כה) והוא לא יכל לאכול עמהם מפני התענית⁹, וכיון שפרש מהם, התרחק לבין ההרים, כדי שיוכל לשוב לבור בחשאי ולחלץ את יוסף ולהשיבו אל אביו¹⁰, ובזה יוכל לתקן את מה שחטא לו כשבלבל יצועיו.

וַיִּשְׁלַח אֶת כְּתָנֶת הַפְּסִים • מי נשלח להביא ליעקב את כתונת הפסים?

(לז, לב) וַיִּשְׁלַח אֶת כְּתָנֶת הַפְּסִים וַיָּבִיאוּ אֶל אַבְיָהֶם וַיֹּאמְרוּ זֹאת מִצְאָנוּ הַכֹּהֵן נָא הַכְּתָנֶת בְּנֵךְ הוּא אִם לֹא.

מלשון "וישלחו", משמע שלא הבנים עצמם הביאו את הכתונת אלא ע"י שליח, ואילו מלשון "ויביאו" בהמשך הפסוק משמע שהיו אלו הבנים! (שכל טוב), א"כ מי היו שליחים אלו¹¹?

וַיִּשְׁלַח בְּיַד בְּנֵי זִלְפָּה וּבְיַד בְּנֵי בְלָהָה יֵת פְּרָגוֹד מִצִּיר וְאֵתִיּוּהֵי לֹת אַבְוֶהוֹן וְאִמְרוּ דָא אֲשַׁכְחָנָא אֲשַׁתְמוּדַע בְּדוֹן הַפְּרָגוֹדָא דְבָרְךָ הִיא אֵן לֹא.

[וישלחו ביד בני בלהה וביד בני זלפה את הכתונת המצויירת, והביאוה לאביהם ואמרו: זאת מצאנו, הכר נא הכגר בנך הוא אם לא].

ת"י מבאר שבני האמהות שלחו את הכתונת ביד בני השפחות, וביארו מפרשי ת"י שיעקב ידע את שנאת בני האמהות ליעקב, ואילו הם היו מביאים את הכתונת - היה חושד שהרגוהו, ולכן שלחו ביד בני השפחות שאתם גדל והיו אוהבים ליוסף, כמו שכתוב לעיל (פס' ב) 'והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה', ופירש רשב"ם: "נערותו ורגילותו ומשתאיו היו עם בני בלהה ובני זלפה"¹².

הנ"ל והוסיף שאת רמז זה רמז המלאך גבריאל ליוסף, וכדברי ת"י שסיפר לו מה ששמע מאחורי הפרגוד שהחלה גלות מצרים. [וע"ע סוטה יא. מה שדרשו על הכתוב (לעיל פס' יד) 'וישלחו מעמק חברון' ובמהרש"א שם].

וַיָּשֶׁב רְאוּבֵן אֶל הַבּוֹר • מדוע לא היה ראובן נכח דוקא בשעת המכירה?

(לז, כט) וַיָּשֶׁב רְאוּבֵן אֶל הַבּוֹר וְהָיָה אִין יוֹסֵף בְּבוֹר וַיִּקְרַע אֶת בְּגָדָיו.

מהו שכתוב "וישב ראובן אל הבור", מהיכן שב?

רש"י פירש (באופן השני): "עסוק היה בשקו ובתעניתו על שבלבל יצועי אביו"⁷. ומקורו בבר' (פד, ט): "והיכן היה (ראובן)? ... רבי אליעזר אומר בשקו ובתעניתו, כשנפנה הלך והציץ לאותו בור הה"ד וישב ראובן אל הבור". אמנם יש לידע מדוע דוקא בשעת המכירה הלך ראובן לתעניתו?

בת"י מתבאר הדבר:

וְתָב רְאוּבֵן לְגַבְא, אַדְוִים לֹא הָיָה עִמָּהוֹן לְמַסְעוֹד פֶּד וּפְנֵיהֵי, דְהָיָה יָתָב בְּצוּמָא עַל דְּבַלְבַל מַצַּע אַבְוִי. וְאֶזְל וַיִּתֵּב בְּיַי טוֹרְיָא לְמַהְדוֹר לְגַבְא לְאַסְקוּתָהּ לְאַבְוִי מְאִם יִסַּב לָהּ אַפְיִן, וְכִיּוֹן דְתָב וְחָמָא וְהָא לִית יוֹסֵף בְּגַבְא וְבוּע יֵת לְבוּשׁוֹי.

[ושב ראובן לבור, כי לא היה עם אחיו לאכול כשמכרוהו, שהיה יושב בצום על שבלבל יצועי אביו, והלך וישב בין ההרים - לחזור לבור להעלותו (את יוסף) לאביו, אולי ישא פניו⁸, וכיון ששב וראה שיוסף אינו בבור, קרע את מלבושו].

הגליות, כמד"א בהושע (ב, זי) 'ואת עמק עכור לפתח תקוה', ומרמזת המסורה שבכאן התחיל הגבול אשר דיבר לאברהם בעסק העמק עכור.

7. כתב השפתי חכמים דדייק מדכ' הכא "וישב ראובן אל הבור", וכתב גבי מרדכי (אסתר ו, יב) "וישב מרדכי אל שער המלך", מה התם שב לשקו ולתעניתו (רש"י שם), הכי נמי.

8. ישא פניו ומחל לו על שבלבל יצועיו. ולכא' אינו מחמת ששייב לו את יוסף, אלא הבין שכעת שיוסף נעדר מאביו יהיה קשה יותר לקבל את סליחתו. וראה בחזקוני שביאר שראובן פחד שיעקב יחשוד בו שהוא הרג את יוסף מכיון שניטלה ממנו הבכורה ועברה ליוסף בחטא של בלבל יצועי בלהה.

9. הדברים נזכרו גם בספרי דברים (ואתחנן פל"א): "וישבו לאכל לחם, וכי עלת על לב שהיו אחים יושבים ואוכלים לחם ואחיהם הגדול אינו עמהם אלא ללמדך שהיה מתענה כל ימיו".

10. וכ"כ בתנחומא (וישב סי' ג): "מה עשה ראובן, הלך וישב באחד מן ההרים לירד בלילה להעלות את יוסף".

11. ראה ברמב"ן שהביא פירוש אחר למלת "וישלחו" שאינה מענין שלוחות אלא כמו 'בְּשַׁלַּח יַעֲבֹרוּ', מלשון חרב, "שתקעו בה השלח לקרעה במקומות רבים כדמות שני חיות", וזאת בשביל שיוכלו לטעון 'חיה רעה אכלתהו'.

12. וכן כתב ת"י, אמנם עיין בלקח טוב ובשכל טוב שפירשו כי היה מתנשא על בני השפחות, כן דעת הרמב"ן שפירש שהנאמר 'וישנאו אותו אחיו' נאמר על בני השפחות. והן בני הגבירות והן בני השפחות שנאוהו, כל אחד מטעמו הוא.

וכיון שיהודה העני, הוא תלה זאת במגורו עם אחיו¹⁴.
אמנם בספר חסידים לא כתוב שהוא קשה לעניות אלא שהוא
קשה ח"ו למיתה, והסמיך זאת על הפסוק 'דכי ישבו אחים יחדיו'
ומת אחד מהם' (שנאמר גבי יבוס). ואולי כוונת האהבת יונתן דעני
חשוב כמת.

וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ עֵר • הַטַּעַם שֶׁנִּקְרָא עֵר עַל שֵׁם הָעֵתִיד

(לחג, וַתֵּהָר וַתֵּלֶד בֶּן וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ עֵר.)

מי קרא את שמו ער, ומה המשמעות של שם זה?

מלישנא דקרא 'וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ עֵר' - נראה שיהודה נתן את שמו
ולא אשתו, וכ"כ הרמב"ן והרד"ק. ואילו בבן השני - אונן, נאמר
'וַתִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ' שאשתו קראה לו שם. וראה בחזקוני שמכיון
שיהודה לא היה בזמן לידת אונן (כי היה בכזיב) לכך אשתו קראה
לו שם.

אמנם בת"י מבואר שגם הבן הראשון נקרא על ידי אשת יהודה:

וַאֲתַעֲבֶרֶת וְיִלְדֶת בֶּרֶךְ וְקָרַת¹⁵ יָת שְׁמִיָּה עֵר, אָדוּם בְּלֵא
וְלֹד עֵתִיד לְמֹת.

[והרתה וילדה בן וקראה את שמו ער, כי בלא ולד עתיד
למות].

בת"י מבואר שאשת יהודה קראה את שמו, וצ"ע מלשון המקרא,
וראה הערה¹⁶.

עוד עולה מדברי ת"י שבשמות שנתנו האבות יש רמז על העתיד
(וכמו שביאר לעיל בכל אחד משמות השבטים), ואף כאן נרמז עתידו
של ער. שימות ערירי בלא צאצאים. וכלשון המדרש (בר"ר פה"ד)
"ותקרא שמו ער, שהוער מן העולם", ומבאר האהבת יונתן
ש"ערירי" הוא לשון ריקן, כמו 'וַתֵּעַר פְּדָה', ומתרגם יונתן
"וְרוֹקִינֵת".

וכלשון השכל טוב:

ויקרא [את] שמו ער, שהוער מן העולם, זה שכבר
דרשינן שהראשונים משתמשין ברוח הקודש, לכך

בת"י משמע שבני השפחות שהביאו את הכתונת הם אלו שאמרו
הכר נא וכו', אמנם בחז"ל (סוטה י:) מבואר שיהודה הוא זה שאמר
את הדברים לפני יעקב, והסמיכו מה שנאמר בו (להלן לח"ה) 'הֲפָר
נָא לְמִי הַחֹתֶמֶת וְהַפְתִּילִים' ל"הכר" שבפסוקנו:

א"ר חמא ברבי חנינא, בהכר בישר לאביו, בהכר
בישרוהו; בהכר בישר - 'הכר נא הכתנת בנך היא',
בהכר בישרוהו - 'הכר נא למי'.

ובשכל טוב חיבר את שתי המסורות:

'וישלחו' משמע על ידי שליח, 'ויביאו' ויאמרו,
הן עצמן, אלא וישלחו ע"י בני השפחות, וביאו בני
השפחות אל אביהם ולא אמרו כלום, אלא זאת מצאנו,
בא יהודה ואמר הכר נא הכתונת¹³.

ולכאור' כך דעת ת"י, דבת"י להלן (לח"ה) מובא להדיא שיהודה
הוא זה שאמר ליעקב "הכר נא" וכו'.

וַיֵּרֶד יְהוּדָה מֵאֵת אָחִיו • הַקֶּשֶׁר בֵּין יְרִידַת יְהוּדָה לְצוּוֹאת רַבִּי יְהוּדָה הַחֲסִיד

שאחים לא ידורו יחדיו

(לח"א, וַיְהִי בַּעֲת הַהוּא וַיֵּרֶד יְהוּדָה מֵאֵת אָחִיו וְגו').

לפי פשוטו - "וירד יהודה מאחיו" היינו שפרש מאחיו, ותמוה
א"כ למה לא נכתב וילך יהודה מאחיו. וחז"ל דרשוהו (שמו"ר מבג):
"וירד יהודה - מאחיו, שאחיו הורידוהו מגדולתו: "ולא היה לו
לומר אלא וילך יהודה, (אלא לומר) שהיה לו ירידה מצד אחיו". וכך
הובא ברש"י.

ת"י מפרש באופ"א:

וְהוּא בְּעֵדְנָא הַהוּא, וְנַחַת יְהוּדָה מִנְכֶסֶי וְאֲתַפְּרֵשׁ מִן
אָחִיו.

[והיה בזמן ההוא, וירד יהודה מנכסיו ופרש מאחיו].

ת"י דורש ש"וירד" היינו שירד מנכסיו. ומשמע לפי זה שסיבת
פרישתו מאחיו הייתה ירידתו מנכסיו. וביאר האהבת יונתן עפ"י
האמור בספר חסידים שאחים לא ידורו יחד כי זה קשה לעניות.

13. פירוש נוסף מביא רמב"ן, שבתחילה שלחו את הכתונת לבית אחד מהם, ואחר שבאו, הביאו אותה ליעקב, כי אילו היו באים יחד עמה היה חשדו מתעורר. וראה בהמשך הדברים
ביאור נוסף שלו למלת "וישלחו".

14. וקדמו בזה האגרא דכלה כאן, עיין שם שמבאר זאת ע"ד הרמז.

15. תוקן עפ"י כת"י לונדון.

16. האהבת יונתן רוצה לפיכך להגיה בת"י "וקרא". אמנם בכת"י נכתב "וקראת", ועיין במנחת שי שיש ספרים דגרסי "ותקרא" (וכן גירסת המד"ר המובא בפנים), וצ"ע.

אבל "לאחר שנשתרשה ביראת שמים וקראה שמו אונן על שם שהביא אנינה לעולם". לפי זה אפשר שהדגש בדברי ת"י הוא שעתה הבחינה אשת יהודה שבנה זה עתיד להביא אנינות לעולם, ולכן קראה לו על שם העתיד, אבל זה לא שולל שעל הבן הבכור ג"כ יתאבלו, אלא שהיא לא ראתה זאת עד כה.

כִּי לֹא לֹו יִהְיֶה הַזֶּרַע • יִקְרָא עַל שֵׁם הַמֵּת או יִתְיַחֵס אַחַר הַמֵּת?

(לח, ט) וַיֵּדַע אֹנָן כִּי לֹא לֹו יִהְיֶה הַזֶּרַע וַגּוֹ'

מה הפירוש 'כי לא לו יהיה הזרע'?

רש"י פירש (בפס' ח) "הבן יקרא על שם המת", כלומר הבן לא ייקרא על שמו.

וכן פירש ת"י:

וַיֵּדַע אֹנָן אֲדָוָם לֹא עַל שְׁמִיָּה אִיקְדּוֹן בְּנִין.

[וידע אונן כי לא על שמו יקראו הבנים].

והנה הרמב"ן הבינו כפשוטו, שהבן הנולד ייקרא בשמו של המת, ותמה על זה: א. שאין מצוה כזו בתורה לקרוא לבן הנולד על שם המת. ב. אף אם כך יקרה מה הרעה אשר תבוא עליו מזה עד כי השחית זרעו, הלא רוב בני האדם מתאווים לעשות כן (לקרוא לבן על שם המת). ולכן פירש טעם אחר.

'הכתב והקבלה' ביאר שכוונת רש"י ות"י אינה כפשוטה, אלא שהבן הנולד מתייחס אחר המת וכאילו אינו בנו של היבם, ופירוש פסוקנו הוא שאונן ידע שהבן לא יתייחס אליו אלא כביכול הוא בנו של ער אחיו, ולכן לא רצה להקים לו שם. וצ"ב בזה.

מכנין שם לבניהן על שם מעשה שעתידי להיות,
ומתנבאין ואינן יודעין מה מתנבאין¹⁷, ומגידים
מראשית אחרית.

וַתִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ אֹנָן • הָאֵם בַּת יִשׁ מִקּוֹר לַמְּנַחֵג (הַמּוֹזְכָר בַּרמ"א) לֹא לְהַתְּאָבֵל עַל בֶּן בְּכוֹר

(לח, ד) וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בֶּן וַתִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ אֹנָן.

מדוע נקרא שמו 'אונן'?

וְאֶתְעַבְּרַת תּוֹב וַיִּלְיֶדֶת בֶּר וַקָּרַת יָת שְׁמִיָּה אֹנָן, אֲדָוָם
בְּרָם עֲלוּי עֵתִיד אֲבִיו לְאֶתְאָבֵלָא.

[והתעברה שוב וילדה בן וקראה את שמו אונן, כי (רק)
עליו עתיד אביו להתאבל].

מדברי ת"י משמע שדוקא על אונן עתיד יהודה להתאבל אך לא על ער, והוא דבר תמוה. עוד תמוה שהלא גורלם של ב'האחים היה שווה ומדוע א"כ ער נקרא על שם שלא יהיה זרע על שמו, ואילו אונן על שם שעתידיים להתאבל עליו הלא לשניהם התרחשו אותם מאורעות?

התורה תמימה (בהערה ז) ביקש למצוא מהת"י מקור למנהג הנזכר ברמ"א (יו"ד שעד, יא, ומובא כבר בריב"ש סי' צה) שלא להתאבל על מיתת הבן הבכור [כי הוא קדוש לה', ריב"ש שם]. אמנם הרמ"א כתב שזהו מנהג של טעות [וכי מפני שהוא ראשון, אינו בנו? ואפי' היה בכור לכהן, וצריך לפדותו ממנו, מי הוציאו מחזקת בנו, שלא יהא לבו דוה עליו, לשון הריב"ש שם] וכך גם דייק המהרי"ל דיסקין כאן..

ויש שדחו דיוק זה מהמילה 'ברם' והוכיחו שת"י לפעמים משתמש במילה זו לבטאות 'גם', (כמו בפרשתנו לעיל לז, לה) כלומר שגם עליו אביו התאבל אביו ולפ"ז מדויק מת"י להפך שיש להתאבל על בן בכור.

ושמא אפשר לומר עפ"י מה שהקדמנו בפס' הקודם, שנצנצה באבות רוח הקודש וקראו את שמות ילדיהם ע"ש העתיד להיות. ומפשטי המקראות נתבאר שאת השם הראשון נתן יהודה, ואת שמות הבנים האחרים נתנה אשתו, וכתב השכל טוב בפסוקנו שבתחילה, כשנשאה יהודה, עוד לא פיעמה באשתו רוח הקודש,

17. לשון רמב"ן: "ולא שהיתה זו כוונת יהודה, אבל דרשו כי השמות יורו על העתיד".

הוא מוצאת • מדוע לא הוציאה תמר את המשכונות תיכף כשנתבעה בבית דין

(לה, כה) הוא מוצאת והיא שלחה אל המיה לאמר לאיש אשר אלה לו אנכי הרה ותאמר הכר נא למי החתמת והפתילים והמטה האלה.

מה הפירוש 'היא מוצאת'?

רש"י פירש מלשון יציאה - "היא מוצאת - לישרף" וצ"ב מדוע רק בשלב זה הוציאה תמר את הסימנים, הלא ביקשה להציל את עצמה וכלשון הספורנו: 'שלא נפל לבה מהשתדל לזכות את עצמה, אע"פ שהיו מוציאים אותה להשרף, כי היה ליבה כלב הארי'?

אכן חז"ל (סוטה י:): פירשו 'היא מוצאת מלשון מציאה:

'היא מוצאת', היא מיתוצאת מיבעי ליה, א"ר אלעזר, לאחר שנמצאו סימניה בא סמאל וריחקו, בא גבריאל וקירבו [היא מוצאת' משמע לשון מציאה, רש"י].

כלומר שתמר איבדה את סימניה ולאחר שמצאתם בא סמאל וריחקו ובא גבריאל וקרבן.

ת"י מקבל את שני הפרושים, ובפשט הפסוק מפרש שהיא יוצאת להישרף, ומוסיף ע"ז מדרש שאיבדה את המשכונות וה' שלח מלאך שהאיר את עיניה ומצאתה¹⁸:

תמר מתאפקא לאתקדא, ובעת תלת משכוניא ולא אשפחתנן תלת עיניה לשמי מדומא וכן אמרת פגעו פרחמין מן קדמך יי עני יתי בהדא שעתא אננקי ואנהר עיני ואשבה תלת סהדי ואנא מקיימא לך מן חדאי תלתא קדישיני דמקדשין שמה ונהתינן לאתון נדא בבקעת דודא פה שעתא דמו קדשא בדיך הוא למיכאל ואנהר עיניה ואשפחתנן, ונסיבת יתהון וטלקת יתהון קמי רגלי דיניא, ואמרת: גברא דאלין משכוניא דידיה מנה אנא מעברא, ואף על גב דאנא יקדא לית אנא מפרסמא ליה פדס מדי עלמא יתן בלגביה דיכיד יתהום וישוייב יתי מן דינא דבא הדין, ובין דחמא יתהום יהודה אכר יתהום, פכן אמר בלגביה טב לי פהית בעלמא הדין דהוא עלם עביר ולא נבהית פאנפי אנבהתי צדיקא בעלמא דאתי טב לי יקיד בעלמא הדין פאישא טפניא ולא ניקד בעלמא דאתי באישא אכלא אשא דמיכלא

קביל מיכלא הוא לפום דאמדיית ליעקב אבא אפר פדון פדגודא דברך לפום פן צרכית למשמע בני דינא למן אינון סיטומתא וחזטיא וחזטיא האלין:

[תמר מוצאת להישרף, וביקשה את שלשת המשכונות ולא מצאתן. תלתה עיניה למדום ואמרה, בבקשה ברחמים מלפניך ה' ענה אותי בזאת שעת צדתי, והאר עיני ואמצא שלשת עדי, ואני מעמידה לך מחלציי שלשה קדושים שמקדשים שמך ויודדים לכבשן האש בבקעת דודא. באותה שעה רמו הקב"ה למיכאל והאיר עיניה ומצאתן, ולקחתן והשליכה אותן לרגלי הדיינים ואמרה, האיש שמשכונות אלז שלו, ממנו אני מעוברת, ואף על פי שאני נשרפת אין אני מפרסמת אותו אבל רבון העולם יתן בלבכם שיכיר אותם ויציל אותי מהדין הגדול הזה. באש אוכלת אש וכיון שראה אותם יהודה הכיר אותם, אז אמר בליבו, טוב לי בושתי בעולם הזה, שהוא עולם עובר ולא אבוש בפני אבותי הצדיקים בעולם הבא, טוב לי שריפה בעולם הזה, באש כבה ולא אשרף בעולם הבא, באש אוכלת אש, שמידה כנגד מידה היא, לפי שאמדתי ליעקב אבא הכר עתה כתונת של בנך, לפיכך הוצרכתי לשמוע בבית דין למי הם החותמת והחזטים והמטה האלה].

גם על יהודה נגור עונש שריפה וניצל על ידי הבת קול

ת"י מביא מדרש על תפילתה של תמר למצוא את המשכונות, ועל מאמרו של יהודה לאחר שראה את המשכונות שאמר טוב לי להתבייש בעולם הזה שהוא עולם עובר ולא להתבייש בעולם הבא בפני האבות. ולאחמ"כ אמר טוב לי להישרף באש של העולם הזה ולא באש אוכלת אש של העולם הבא.

לכאו' כוונתו למה שמובא במדרש (ב"ר שהב"ד גזרו שריפה אף על הבעול, וזאת למרות שעל פי דין הבעול פטור, מכל מקום היתה זו הוראת שעה למגדר מילתא והיות והדור היה פרוץ בעריות (רא"ם) ולכך כשיהודה הודה קיבל על עצמו את גזר הדין ואמר מוטב שאשרף בעולם הזה ולא אשרף בעולם הבא וכו', ולבסוף ניצל מעונשו על פי הבת קול שאמרה ממני יצאה הדבר הזה. וכך אמרו במדרש (פ"ה י"א):

אמר רב הונא הוא מוצאת, היא והיא צריכין לצאת.

18. פירוש נוסף מובא בלקח טוב ש"מוצאת" מלשון הצתה. והמנחת שי מביא בשם ר"ח (הובא בתוס' ב"מ נט.) דגרסינן בקרא "מוצת" בלא אל"ף, וכן משמע מפירוש הטור. אולם הביא דברי הריטב"א שלא נמצא כגירסא זו בכל הספרים.

מָה פְּרָצַת עֲלֶיךָ פְּרִץ • תְּמִיחַת הַמִּילָדַת או נבואה על שם העתיד?

**(לה, כט) וַיְהִי כְּמֹשִׁיב יָדוֹ וְהִנֵּה יֹצֵא אֶחָיו וְתֹאמַר מַה
פְּרָצַת עֲלֶיךָ פְּרִץ וַיִּקְרָא שְׁמוֹ פְּרִץ:**

לפום ריהטא נראה פירוש הפסוק מלשון תמיהה, שהמילדת תמהה על זה שפרץ לצאת הראשון "מדוע פרצת פרץ?" אבל ת"י פירש זאת באופן אחר:

וְאָמַרְתְּ, מַה תִּקְוֶה סָגִי תִקְיַפְתָּא, וְעַלְךָ אֵיךְ לְמִתְקַוֶּה
דְּאֵנְתָּ עֵתִיד לְמוֹחֶסֶן מַלְכוּתָא.

[ואמרה: מה חוזק גדול התחזקת¹⁹, ולך ראוי להתחזק כי אתה עתיד לירש המלכות].

ת"י מפרש אמירה זו כקריאת התפעלות, כאומרת "ראו מה גודל החוזק שהתחזק זה", ולפי זה מסביר ת"י שהפסוק מתחלק לשניים: 'מה פרצת' [מהו גודל החוזק] - 'עליך פרץ' [לך ראוי להתחזק], כי אתה עתיד לרשת את המלכות. וכתב האהבת יהונתן שכן מורה פיסוק הטעמים, שיש טיפחא על 'פרצת', המורה על הפסק (וע"ע בהכוה"ק שהאריך בזה).

וַיִּקְנְהוּ פּוּטִיפֶר סָרִיס פְּרָעָה • מִמִּי פוּטִפִּיר קִנְהָ אֶת יוֹסֵף, מֵהִישָׁמְעָלִים או מהמדינים?

**(לט, א) וַיִּוְסַף הוֹדֵד מִצְרַיִם וַיִּקְנְהוּ פּוּטִיפֶר סָרִיס
פְּרָעָה שֶׁר הַטְּבָחִים אִישׁ מִצְרַיִם מִיַּד הַיִּשְׁמַעְעָלִים
אֲשֶׁר הוֹדְדָהוּ שָׁמָּה.**

בפסוק זה יש כמה ענינים הצריכים ביאור, מהו התאר "שר הטבחים"? ומדוע נקרא סריס? ומהי משמעות השם "פוטיפר", ולהלן (מאמה) כתוב וַיִּתֵּן לוֹ אֶת אֶסְנַת בַּת פּוּטִי פְּרַע כִּהֵן אֶן

לְאִשָּׁה, ופירש רש"י (עפ"י סוטה יג): שפוטיפר היינו פוטיפרע²⁰.

עוד קשה, שכאן כתוב שהישמעאלים מכרו את יוסף למצרים, ואילו לעיל (לז, לו) כתוב שהמדינים מכרוהו למצרים²¹.

וַיִּוְסַף אֶתְחַת לְמִצְרַיִם וְזִבְנָה פּוּטִיפֶר - עַל דְּחִמּוּיָה שֶׁפִּיר
בְּגִין לְמַעַבְד עִמָּה מִשְׁפָּבִי(ה) דְּכוּרָא, וּמִן יָד אֶתְגֹּזֵר
עֲלוֹי וַיְבִישׁוּ שְׁעֵבְזוֹי וְאֶסְתֵּרִס - וְהוּא דְּבָא דְּפְרָעָה
רַב סְפוּקְלָטוּדְיָא גְבֵר מִצְרַאי, בְּעֶרְבֻנְתָּא מִן עֲרַבְיָא
דְּאֶתְתִּיבָהּ לְתַמְנָן.

[ויוסף הורד למצרים וקנאו פוטיפר, לפי שדאחו יפה, בשביל לעשות עמו משכב זכור, ומיד נגזר עליו ויבשו אשכיו ונסתרס, והוא שר לפרעה, שר ההודגים איש מצרי. (קנה את יוסף) בערבות מהישמעאלים שהודידוהו לשם.]

מדברי ת"י מיושבים הדברים, שר הטבחים הוא ראש ההורגים אשר לפרעה, וכינויו כסריס קשור קשר הדוק לזה שרכש את יוסף, כיון שרכשו לדבר עבירה, גזרו עליו משמים שלא יוכל לעשות את זממו²². ומכאן - היינו פוטיפר היינו פוטיפרע, ובתוספת העי"ן לשמו, בא הרמז למה שקרה לו²³. כמבואר בסוטה (ג):

וַיִּקְנְהוּ פּוּטִיפֶר סָרִיס פְּרָעָה - אָמַר רַב, שֶׁקִּנְאוּ לְעִצְמוֹ
לְמִשְׁכַּב זָכוֹר מִתּוֹךְ יוֹפִיו, רִשְׁיָא, בֵּא גְבִרְיָאֵל וּפִירְעוֹ,
מַעִיקָרָא כְּתִיב פּוּטִיפֶר, וּלְבִסּוּף פּוּטִיפֶרֶע.

ולענין השאלה מי מכרו למצרים, מבואר מת"י שלא הישמעלים הם שמכרוהו אלא הם היו ערבים על המכירה, לפי שפוטיפר חשד שהמדינים שרצו למכור את יוסף חטפוהו שלא כדין, והדברים מבוארים בהרחבה בשכל טוב:

אִישׁ מִצְרַיִם - אִישׁ עֵרוֹם, שֶׁהַמִּצְרַיִים גִּבְיִים, וְהַגְּנָבִים
עֵרוֹמִים הֵם, וְמָה הִיחָה עֵרְמוּמִיתוֹ? אָמַר, בְּכָל מְקוֹם
גְּרַמְנִי, פִּי הַלְבֹן, מוֹכֵר אֶת הַכּוֹשִׁי, וְכַאֲן כּוֹשִׁיִים מוֹכְרִים
אֶת גְּרַמְנִי, אִין זֶה עֵבֵד! אֵלֵא הַבִּיאוּ לִי עֵרֵב, שְׁנֵאמַר 'מִיד'
הִישְׁמַעְעָלִים, אִין 'מִיד' אֵלֵא לְשׁוֹן עֵרְבוּת, שְׁנֵאמַר
(לְהֵלֵן מַגֵּט) אֲנִכִּי אֶעֱרַבְנּוּ מִיַּד תְּבַקְשֵׁנוּ.

19. התרגומים ורש"י פירשו "פרץ" מלשון חוזק, ורמב"ן פירשו כמו פורץ גדר, ועיין בהכוה"ק שהאריך להצדיק שיטה הראשונה.

20. אמנם רשב"ם כתב שם כי לפי הפשט אלו שני אנשים שונים, וכן נראה מת"י שם.

21. אמנם רש"י (שם ספ' כח) כתב שנמכר פעמים הרבה, אבל זה אינו מתרץ את השאלה מי בסופו של דבר מכרו למצרים.

22. וראה ברמב"ן להלן (מ, ב), שפירש את הלשון 'סריסי פרעה' שנאמרה אצל שר המשקים ושר האופים, מלשון סירוס "היו אלה השרים שניהם סריסים כי היו שר המשקים והאופים גם בבית הנשים אשר למלך והמלכים יסרו אותם" עיי"ש. אמנם ת"י שם לא כך פירש.

23. וראה ברמב"ן (פסוק יט) שהקשה מכח זה על רש"י שפירש מה שאמרה אשת פוטיפר 'כדברים האלה עשה לי עבדך, שבשעת תשמיש אמרה לו כך, והלא היה סריס עיי"ש. וע"ע בדעת זקנים שם.

לְשֹׁכֵב אֶצְלָה לְהִיּוֹת עִמָּה • בִּיאור הכפילות

(לטו) ... וְלֹא שָׁמַע אֵלָיָה לְשֹׁכֵב אֶצְלָה לְהִיּוֹת עִמָּה.

מה כפל הענין - לשכב אצלה/להיות עמה?

רשב"ם והספורנו מפרשים כפשוטו 'להיות עמה' - שנזהר לא להתייחד עמה.

אך רש"י מפרש שלהיות עמה היינו לעולם הבא. וכדאיתא בחז"ל: "ולא שמע אליה לשכב אצלה להיות עמה, לשכב אצלה - בעולם הזה, להיות עמה - לעולם הבא" (סוטה ג:). וצ"ב מהו להיות עמה לעולם הבא?

בת"י מתבאר הדבר:

וְלֹא קִבֵּל מִנָּה לְמִשְׁכּוֹב גְּבִיהָ, לְמַהוּי מוֹתְחִיב עִמָּה בְּיוֹם
דִּינָא רַבָּא לְעֵלְמָא דְאַתִּי.

[ולא קיבל ממנה לשכב איתה, להיות מתחייב עמה ביום
הדין הגדול לעולם הבא].

ת"י מפרש ש"לשכב אצלה" זהו החטא, ו"להיות עמה" זהו העונש ליום הדין לעתיד לבוא. דברים דומים מובאים בתנחומא (וישב סימן ח): "לשכב אצלה בעולם הזה להיות עמה לעולם הבא בגיהנם".

גם הבעל הטורים בפירושו דרש זאת בדרך גימטריא: "להיות עמה - בגימטריא 'אל תוך גיהנם'. וכן מפורש בסוטה שם דמהך קרא ילפינן שכל העובר עבירה בעוה"ז מלפפתו והולכת לפניו ליום הדין וקשורה בו ככלב. (ואולי לפי הדרש שם מדובר על העבירה ולא על העוברת).

וְתֹאמַר לָהֶם לֵאמֹר רְאוּ • מה הראתה להם אשת פוטפיר?

(לטויד) וְתֹקְרָא לְאֲנָשֵׁי בֵּיתָה וְתֹאמַר לָהֶם לֵאמֹר
רְאוּ הֵבִיא לָנוּ אִישׁ עֲבָרִי לְצַחֵק בְּנֵנוּ וְגו'.

מהו שאמרה "ראו" הביא לנו וגו', מה הראתה להם, הלא רק טענתה בפיה?

בת"י מתבאר הדבר:

וְדַמְתָּ חֲלֻבוֹנָא דְבֵיעָתָא בְּדִרְגָּשָׁא, וְקָרַת לְאֲנָשֵׁי בֵּיתָה
וְאָמַרְתָּ, חֲמוּן שְׂכַבְתָּ זִדְעָא דְאֲטִיל דִּין דְאֵיתִי רַבּוּנְכוּן
לְנָא גְבַר עֲבָרִי לְמַגְחוּךְ בְּנָא.

[וזהשליכה חלבון של ביצה במיטה, וקראה לאנשי ביתה
ואמרה, דאו שכבת זרע שהטיל זה שהביא אדונכם לנו
איש עברי לצחק בנו].

ת"י מפרש שאשת פוטיפר זיפה את מעשה העברה באמצעות חלבון ביצה ששפכה על מיטתה, שהוא דומה לשכבת זרע (יעוין בגיטין נז:).

ולאור זאת מוסיף ת"י בפסוק הבא דבר חידוש שפוטיפר ידע שיוסף לא חטא, ראה להלן.

וַיִּתְּנָהוּ אֶל בֵּית הַסֵּהָר • מדוע הסתפק פוטפיר בעונש זה ולא הרג את יוסף?

(לטו, כ) וַיִּקַּח אֲדֹנָי יוֹסֵף אֹתוֹ וַיִּתְּנָהוּ אֶל בֵּית הַסֵּהָר
זָגו'.

מהו לשון "ויקח", מדוע לא מספיק לכתוב "ויתנהו אדוני יוסף בבית הסוהר". וכמו כן, מדוע הסתפק במאסר ולא הרגו על חטא כה חמור?

על השאלה השניה תירץ הרמב"ן ג' אפשרויות: א. שלא הרגו מפני אהבתו. ב. שהיה נס מאת ה'. ג. בהכירו צדקת יוסף הסתפק בדבריה. וכען זה כתב הספורנו שלא האמין לה כי האמין יותר לדברי יוסף. וחזקוני כתב טעם נוסף מפני שלא היה עדים בדבר²⁴.

ת"י לשיטתו שאשת פוטיפר הראתה להם לובן של ביצה שהטילה במיטתה, מפרש כאן באופ"א:

וְנָסִיב עֲטָתָא רַבּוּנִיָּה דְיוֹסֵף מִן פְּמִדְנָיָא, דְבִדְקוּ דְחֲלֻבוֹנָא
הוּא, וְלֹא קָטַל יִתְיָה וַיְהִיבִיהָ בְּבֵי אֲסִירֵי.

[ונטל עצה אדוני יוסף מן הכומדים, שבדקו ומצאו
שחלבון הוא (ולא שכבת זרע), ולא הרג את יוסף ונתנו בבית
הסוהר].

לדברי ת"י פוטיפר התייעץ עם הכמרים שבדקו את החלמון והכירו שהוא חלבון ביצה, וידע שיוסף לא חטא. ומכל מקום נתנו בבית האסורים מהטעם המבואר בחז"ל (ב"ר פז, ט):

סם המוות במאכלו ובמשקהו, להרוג את אדונם מלך מצרים].

לדברי ת"י לא היתה כאן רשלנות בעלמא בהכנת מאכליו של המלך, אלא היה כאן ניסיון לרצוח את פרעה. וכך גם מבאר להלן (פסוקים כא - כב) את טעם העונש שניתן לשר האופים בגלל שיעץ להרוג את המלך ואילו שר המשקים ניצל מפני שהתברר שלא נטל חלק בעצה זו.

בספר 'ינחנו' פירש שאין מחלוקת בין רש"י לדברי ת"י. ואף לדברי ת"י נמצא זבוב בכוס של פרעה אך זבוב זה היה מזבובי המוות השכיחים במצרים, והוכנס לשם בכוונה כדי להרעיל את המלך, וכן האבן שנמצאה בפת היא ממין עץ שהוא סם המוות. (וצ"ע היכן מצינו אבן מעץ)

אֶף אֲנִי בַחֲלוּמֵי • שר האופים פתח בלשון רוגז - משמעות אופן סיפור החלום

(מ,טז) ... וַיֹּאמֶר אֶל יוֹסֵף אֶף אֲנִי בַחֲלוּמֵי וְגו'.

בפשוטו של מקרא הלשון 'אף' משמעות גם ששר האופים סיפר שאף הוא ראה בחלומו דברי הדומים לחלום שר המשקים. אולם ת"י פירש זאת באופן א:

וְשָׂרֵי הַמֶּלֶךְ בְּלִשׁוֹן רֹגֵז, וַאֲמַר לְיוֹסֵף אֶף אֲנִי הָיִיתִי חֲמוּי בַחֲלוּמֵי
[ופתח לדבר בלשון רוגז ואמר ליוסף אף אני ראיתי בחלומי וכו'].

ת"י מוסיף ששר האופים פתח את דבריו בלשון רוגז. ונראה שת"י מפרש את לשון הכתוב 'אף אני ראיתי בחלומי', מלשון אף ורוגז, וכן מצינו שדרשו חז"ל (בר"ר יט,ב):

אמר רבי חנינא בן סנסן, ארבעה הן שפתחו באף ונאבדו באף, ואלו הן, נחש, ושר האופים, ועדת קורח, והמן... שר האופים 'אף אני בחלומי'.

ובילקוט (אסתר רמז תתרנו):

פיו (של המן) הכשילו (שאמר 'אף לא הביאה'), שכן הוא אומר בשר האופים 'אף אני בחלומי' - ונצלב.

"ויקח אדוני יוסף אותו, א"ל ידע אנא דלית הוא מנך, אלא שלא לערבב פסולת בבני.

ובלקח טוב מובא ביתר הרחבה:

והלא בן מות היה אם אמת היה הדבר, אלא שהכיר הדברים שהיו שקר אמר לו אני יודע שאין הדבר ממך, אלא שלא לעזוב פסולת לבני, אני נותנך בבית הסוהר.

וכן בשכל טוב מובא כיצד בדקו הדבר:

ויקח אדוני יוסף אותו - בדברים, הביא כומרים ובדקו הדבר, אמרו שימו גחלת של אש על לזבן זה אם מפעפע ונימוח, בידוע שהוא שכבת זרע והוא חייב מיתה, ואם היא נצלה בידוע שהוא לזבן של ביצה ופטור, בדקו אותו ומצאו שהיא לזבן ביצה ופטורו²⁵.

ולהלן (מז,כב) מובא בת"י שמשום שהצילוהו הכהנים, יוסף לא שיעבד את אדמתם לפרעה כאשר קנה את כל אדמות מצרים.

חֲטָאוּ מִשְׁקָה מֶלֶךְ מִצְרַיִם וְהֶאֱפָה • חטאם החמור של שר המשקים ושר האופים

(מ,א) וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה חֲטָאוּ מִשְׁקָה מֶלֶךְ מִצְרַיִם וְהֶאֱפָה לְאֲדֹנָיָהם לְמֶלֶךְ מִצְרַיִם.

בפסוק לא נתפרש במה חטאו המשקה והאופה של מלך מצרים?

רש"י פירש (עפ"י המדרש ב"ר פח, ב) שהתרשלו בהכנת מזונותיו של המלך, זה נמצא זבוב בכוסו²⁶, וזה נמצאה אבן בפתו. במדרש (שם) הובאה דעה נוספת: 'רבי אביתר אמר ביקשו להזדווג לבתו של מלך'.

ת"י לעומת זאת מפרש שחטאם היה חמור יותר:

וְהָיָה בְּתֵר פְּתֻגְמֵיָא הָאֵלִין, וְאֶתְחִוָּא לְמִימְד סְרַחוּ רַב מְזוּגֵיָא דְמֶלְכָא דְמִצְרַיִם וְרַב נְחִתוּמֵיָא וְאֶתְיַעֲטוּ לְמִדְמֵי סְמָא דְמוֹתָא בְּמִיבְלָה וּבְמִשְׁקָה, לְמִקְטֵל לְדְבוּנְהוּם לְמֶלְכָא דְמִצְרַיִם

[ויהי אחר הדברים האלה, ויוגד לאמר, חטאו ראש המוזגים של מלך מצרים וראש האופים, והתניעצו להטיל

25. דברים אלו מבוססים לכאורה על דברי הגמ' בגיטין (נז): "לזבן ביצה סולד מן האור, ושכבת זרע דוחה מן האור".

26. החזקוני פירש שחטא במה שעירב מים בין.

ונתבארו הדברים בדברי רבנו בחיי (לעיל פס' ט):

ראוי לאדם שיזהר בתחלת דבורו בספור חלומות, כי שר המשקים זה היה תחילת דבורו "בחלומי", שהוא לשון חלימות ובריאות, שהוא מלשון 'ותחלימני והחייני' (ישעיה לח.טז), ונצול ונדון לחיים וחזר למעלתו. אבל שר האופים התחיל "באף", שאמר 'אף אני בחלומי', ונדון למיתה

בביאור יונתן פירש את רוגזו של שר האופים, עפ"י המובא בתוספות השלם (פסוק ה אות א) ששניהם חלמו שאחד עולה לגדולה ואחד נתלה, ולאחר ששמע שר האופים שחבירו עולה לגדולה הבין שהוא זה שעתיד להיתלות ולפיכך היה זעף.

וַיָּשָׁב אֶת שֵׁר הַמְּשָׁקִים • כִּיצַד נִיצַל שֵׁר הַמְּשָׁקִים הֲלֹא זָמַם לְהַרוֹג אֶת הַמֶּלֶךְ? (לדעת ת"י לעיל)

(מ, כא-כב) וַיָּשָׁב אֶת שֵׁר הַמְּשָׁקִים עַל מִשְׁקָהוּ וַיִּתֵּן הַכּוֹס עַל כַּף פְּרָעָה; וְאֵת שֵׁר הָאֹפִים תָּלָה בְּאֶשְׁרֵי פֶתַח לְהֵם יוֹסֵף.

מדוע נשתנה ענישו של שר האופים משל שר המשקים?

במפרשים נבאר [לפי דרכו של רש"י לעיל במהות חטאם] ששר המשקים נמצא אנוס, כי לא יכל לשלוט בזבוב שעף באויר ונפל לכוס פרעה, ואילו שר האופים פשע במלאכתו, כי יכול היה למנוע שלא תבוא אבן במאפה פרעה. אבל לפי ת"י הלא שניהם זממו להמית את פרעה ולמה ייחלק דינם?

(כא): וְאֵתִיב יֵת רַב מְזוּגָיָא עַל מְזוּגָה, דְּאִשְׁתַּכַּח דְּלֹא הָוּוּ בְּעֵטָא חַיָּיא, וַיְהִיב כְּסָא עַל יָדָא דְּפְרָעָה. (כב) וַיִּתֵּן רַב נְחֻתוֹמֵי צְלָב, דִּיעֵט לְמִקְטְלָה, הִיכְמָא דְּפֶשֶׁר לְהוֹם יוֹסֵף. [והשיב את שר המשקים על משקהו, כי נמצא שלא היה בעצה החייה (להרוג את פרעה), ונתן הכוס ביד פרעה. ואת שר האופים צלב, כי יעץ להרוגו, כמו שפתר להם יוסף].

ת"י מבאר לשיטתו שאחר דרישה וחקירה נמצא ששר המשקים לא היה באותה עצה, ושר האופים לבדו זמם להרוג את פרעה. ואם כן, מה שנזרקו לבור עד כה היה משום החשד, ובינתיים, עד יום הולדת פרעה, הוברר הדבר מי אשם ומי נקי.

זֶה פִּתְרוֹנוֹ • המשמעות העמוקה של

החלום, והפתרון שפתר יוסף כפי ראות עיניו

(מ, יב - יח) וַיֹּאמֶר לוֹ יוֹסֵף זֶה פִּתְרוֹנוֹ שְׁלֹשֶׁת הַשָּׁדִדִים שְׁלֹשֶׁת יָמִים הֵם: (יח) בְּעוֹד שְׁלֹשֶׁת יָמִים יִשָּׂא פְרָעָה אֶת ראשׁוֹ מֵעַל יָדָיו וְתָלָה אוֹתוֹ עַל עֵץ וְאָכַל הָעוֹף אֶת בְּשָׂרָהּ מֵעַל יָדָיו:

האם פתרון החלום הוא פירוש הנבואה הטמונה בו, או שבכח הפותר לפתור כפי ראות עיניו וכפי אשר יאמר כך יהיה? ומה ההבדל בין חלום שר המשקים לחלום שר האופים?

פתרון חלום שר המשקים

(יב) וַיֹּאמֶר לִיהֵא יוֹסֵף דִּין סוּף פּוֹשְׁדָנָא דְחֵלְמָא, תְּלַתִּי מְצוּגָיָא תְּלַתִּי אֲבַהַת עֲלֵמָא אֵינּוֹן אֲבַדְהֶם יִצְחָק וַיַּעֲקֹב דְּמִן בְּנֵי בְנֵיהוֹן עֲתִידִין לְמִישְׁתַּעֲבָדָא לְמַצְדִּים בְּטִינָא וּבְלִיבְנָא וּבְכָל פּוֹלְחָנְהָא בְּאַנְפֵי בְרָא וּמִן פֶּתַח בְּדוּן מִתְפַּדְקִין עַל יַד תְּלַת דְּעִיּוֹן. וְדִי אֲמַדְתָּ נְסִיבִית יֵת עֵינְבִיּוּיָא וְעֲצָדִית יִתְהוֹם לְכֶסֶא דְּפְרָעָה וַיְהִיבִית יֵת בְּסָא לְיָדָא דְּפְרָעָה, הוּא פִּילָא דְּדוּגָא דְּעֲתִיד פְּרָעָה שְׁתֵּי בְּעַקְבָא וְאֵת רַב מְזוּגָיָא תְּקַבֵּל אֲגַר טַב עַל חֵלְמָהּ טַב דְּחֵלְמָתָא וּפּוֹשְׁדָנִיָּה דִּין הוּא לָהּ, תְּלַתִּי מְצוּגָיָא תְּלַתָּא יוֹמִין הֵינּוֹן לְפּוֹדְקָנָהּ:

[ואמר לו יוסף, זה הפתרון של החלום, שלשת הזמורות שלשת אבות העולם הם, אברהם יצחק ויעקב, שמבני הניהם עתידים להשתעבד למצדים בטיט ובלבנים ובכל עבודה בפני השדה, ומאחרי כן נגאלים על ידי שלושה דועים. ואשר אמרת לקחתי את הענבים וסחטתי אותם לכוס של פרעה ונתתי את הכוס ליד של פרעה, הוא כוס הרוגז שעתיד פרעה לשתות לבסוף. ואתה שר המשקים תקבל שכר טוב על חלומך הטוב אשר חלמת, ופתרונו זה הוא לך שלשת הזמורות שלשה ימים לגאולתך]

פתרון חלום שר האופים

(יג) וְאֵתִיב יוֹסֵף וַיֹּאמֶר דִּין הוּא פּוֹשְׁדָנִיָּה תְּלַתָּא סְלִיא תְּלַתִּי שְׁעִבּוּדָיָא הֵינּוֹן דְּעֲתִידִין לְבֵית יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁתַּעֲבָדָא וְאַנְתָּ רַב נְחֻתוֹמֵי תְּקַבֵּל אֲגַר בֵּישׁ עַל

אמנם מהתבוננות מדברי ת"י נראה שהחלום התחלק לב' חלקים החלק הראשון היה אכן מראה נבואי שכלל לא נגע לעתידים וענינים של שר המשקים אלא עסק בשיעבוד ישראל בארץ מצרים והגאולה משם. וכאן התבשר יוסף בבשורות אלו (כפי שאמר לשר האופים 'תקבל שכר רע על שבישרת לי בשורה רעה' - משמע ש עד עתה לא ידע על כך²⁷) שישראל עתידים להשתעבד במצרים ולצאת משם ביד חזקה.

אך החלק שנגע לשר המשקים ושר האופים זה היה פתרונו של יוסף כפי שטוב בעיניו ומכיון ששר המשקים בישר לו בשורה טובה פתר לו שיעלה לגדולה. ולפי ששר האופים בשרו בשורה רעה פתר לו שימות בתליה.

ויש להתבונן מהי הבשורה הרעה שהיתה בחלומו של שר המשקים, הלא שניהם חלומו על שיעבוד ישראל ביד מצרים בחומר ובלבנים ובכל עבודה בשדה. ומדוע איפוא חלמו של שר האופים היה בשביל יוסף בשורה טובה ואילו חלומו של שר האופים היה בשורה רעה.

ולכאורה הביאור בזה שבחלום שר המשקים היתה תוספת והיא הגשת הכוס על ידי פרעה שמשמעותה שתיית כוס התרעלה לפרעה ומצרים והם האותות והמופתים והיד החזקה אשר עשה ה' במצרים ומתוך כך יצאו בני ישראל משם ביד רמה.

ואילו שר האופים חלם רק על השיעבוד ולא על הגאולה²⁸ לכך חלומו היה 'בשורה רעה' ופתר לו יוסף שימות בתליה²⁹.

חֲלֹמֶךָ בִּישׁ דְּחִלְמֵי דְפִשְׁדָּ לִיָּה יוֹסֵף יַת מַה דְּשָׁפֵד
בְּעֵינָיו, וְאָמַד לִיָּה דִין לָךְ פּוֹשְׁדָנִיָּה תְּלִתָּא סְלִיא תְּלִת
יוֹמִין הִינָן לְקַטְלָךְ:

[וענה יוסף ואמר זה הוא פתרונו, שלשת הסלים שלשת שיעבודים הם שעתידים לבית ישראל להשתעבד, ואתה שר האופים תקבל שכר רע על חלומך הרע שחלמת, שפתר לו יוסף את מה שטוב בעיניו, ואמר לו, זה לך פתרונו, שלשת הסלים שלשת ימים הם להרגך]

הנה לכאורה פתרון חלום אמור להיות פירוש הנבואה הטמונה במראה החלום, ואולם בת"י מבואר בעליל שחלק מסיבת פתרון החלום היתה 'שכר טוב לשר המשקים על שבישר בשורה טובה' ו'שכר רע לשר האופים על שבישר בשורה רעה', ודבר זה אומר דרשני.

ואמנם ידועים דברי חז"ל (ברכות נה:): שכל החלומות הולכים אחר הפה, כלומר שניתן כח בפותר לפתור כטוב בעיניו, ולמדו זאת מיוסף שהתורה ציינה בסוף הפרשה שסוף המאורע ששר המשקים שב לתפקידו ואילו שר האופים נתלה, היה 'כאשר פתר להם יוסף', והבינה הגמ' שהדגשה זו לא באה לבטאות את זה שיוסף פתר נכון את החלום, אלא הרבה מעבר לכך, התורה באה ללמדנו שפתרון החלום הוא היה סיבת ההתרחשויות ומכיון שיוסף כך פתר, כך אכן היה.

27. קצת צ"ע שהלא התבשר על כך כבר משר המשקים ומהי הבשורה הרעה שנוספה בחלום שר האופים.

28. ראה בתרגום ירושלמי שהכניס את הגאולה גם בחלומו של שר האופים, ולפי"ז צ"ע. עוד צ"ע היכן זה נרמז בחלום.

29. יש להביא אסמכתא לכך שבתרגום ירושלמי כאן מבואר כדברי ת"י עם תוספת אחת והיא שפתרון החלום של שר האופים "לא הוה יוסף ידיע ליה", ולכאן משמעותו שיוסף לא ידע את פתרון חלום שר האופים ולכן פתר לו כפי הטוב בעיניו. ולכאן הלא גם לשר המשקים פתר כטוב בעיניו וכאמור שלא היה זה חלק מנבואת החלום ומה הפירוש שיוסף לא ידע יוסף את הפתרון? ויתכן שמה שיוסף לא ידע הוא בעיקרו של החלום בחלקו הראשון הנוגע לשיעבוד ישראל לא ידע יוסף מה נוסף בחלומו של שר האופים על חלומו של שר המשקים, שכבר שם סופר על הגלות ועל הגאולה. עוד יתכן שלא הבין את משמעות אכילת הענף מהסל - ואמנם פירש זאת כטוב בעיניו לעתידו של שר האופים, אך את הנבואה שבזה לענין ישראל בגלות מצרים לא ידע ואכן לא מצינו על כך פירוש בתרגומים.